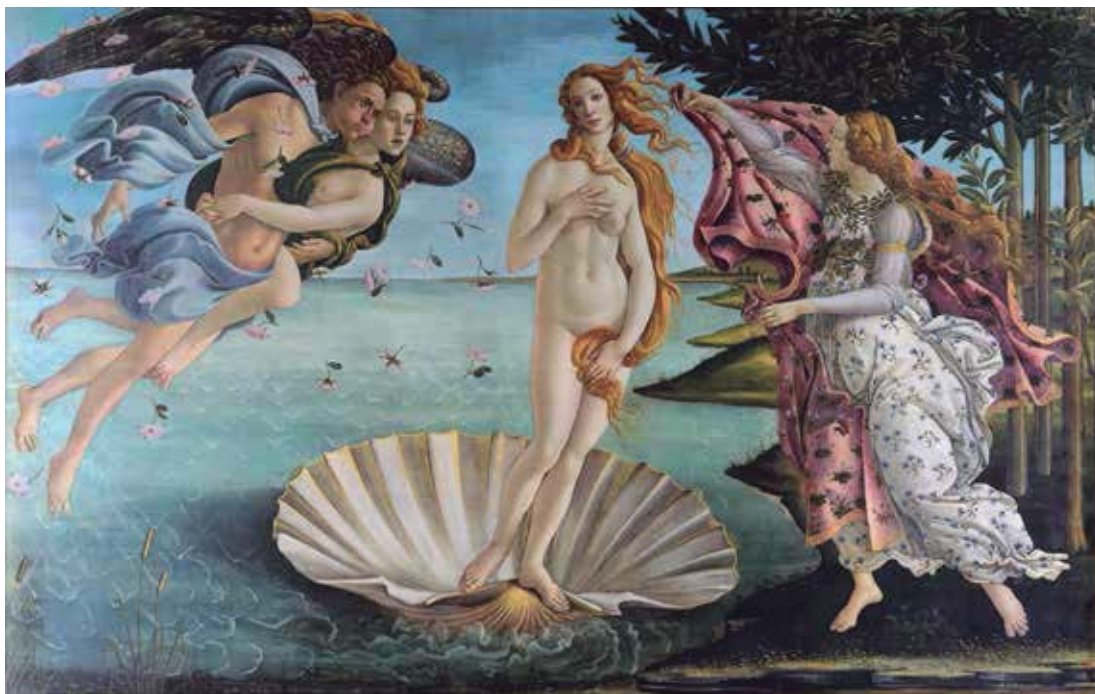

La nascita di Venere i el gènere *Pecten* a la Mediterrànea

La nascita di Venere. Pintura de Sandro di Mariano Filipepi (1445, Florència - 1510, Florència), més conegut pel renom de Sandro Botticelli. Va ser pintada entre 1482 i 1486, al tremp d'ou sobre tela. Mesura 1,7 x 2,7 m. Està exposada a la *Galleria degli Uffizi* a Florència (Itàlia).

La nascita di venere

L'obra va ser encarregada per algun membre de la família dels Mèdici, la més poderosa de la *Repubblica fiorentina* (1197-1532), un estat que sota les institucions formals republicanes va tenir períodes amb la dinastia del Mèdici exercint tot el poder. Potser va ser Lorenzo Pierfrancesco di Medici, nebot de Lorenzo il Magnifico. Està documentat que aquesta obra i *la Primavera*, estaven, el 1499, a la vila di Castello que la família tenia a la campanya florentina. Allí la va veure Giorgio Vasari anys després. Es considera que la model que va posar per a la Venus va ser Simonetta Cattaneo, també coneguda com Simonetta Vespucci, perquè n'era l'esposa de Marco Vespucci, parent d'Americo Vespucci, epònim del continent, o, bé senzillament, per la bella Simonetta, musa dels artistes del Renaixement florentí, cantada pel poeta Poliziano a les Stanze. Per algun Mèdici també era l'objecte de desig, potser qui va encarregar i pagar el

quadre. Només amb la voluntat ferma d'algú molt poderós al darrera, que el pogués resguardar del terror exercit per l'església, Botticelli es va poder atrevir a pintar un obra tant trencadora.

La pintura, malgrat el nom, representa l'arribada a l'illa de Citera d'Àfrodita, Venere per als romans, la deessa de l'amor i la sexualitat, segons ho conta Homer. Cronos, d'acord amb sa mare Gea, deessa de la terra, va matar a son pare Urà i li va tallar els testicles, que va llançar a la mar en venjança perquè havia enviat els seus germans els Cíclops a l'infern. De la unió dels testicles d'Urà i l'escuma del mar va néixer Venus, la qual, empesa per Zèfir, el vent de l'oest, i per Cloris, la deessa de la brisa, va ser transportada fins a la platja en una petxina. A la riba, l'esperava una de les Hores (les nimfes que representen les estacions de l'any), la Primavera, Flora per alguns, per cobrir-la amb un mantell florit.

El naixement de Venus és una obra molt important en la història de l'art perquè, potser, és la primera representació, des dels temps clàssics, d'un nu femení despullat de les connotacions de pecat. És una finestra en la foscor del cristianisme, recuperant la naturalitat en la representació del cos humà de l'art clàssic grec i romà, el triomf del Renaixement. El pretext de la representació mitològica només és el camí per dissimular que es trenquen les prohibicions censores de l'església i poder representar la bellesa femenina, amb tot el seu erotisme.

Ara, podríem mirar-nos el quadre amb els ulls d'un naturalista. En primer lloc els tres elements de la natura, terra, mar i aire, segons el pensar de l'època, hi estan presents. Hi ha una àmplia representació vegetal que ocupa unes funcions simbòliques: el jardí dels tarongers (el jardí de les Hespèrides de la mitologia grega) i el llorer probablement hi són en agraïment als mecenes, perquè estan molt identificats amb la casa del Mèdici; també hi trobem la garlanda de murtra (la planta de Venus) que porta Flora, i les roses silvestres, l'anemone blava, entre els peus

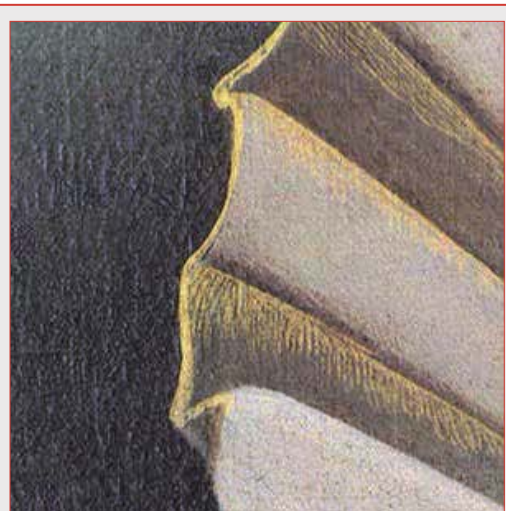
de Primavera. Els joncs del primer terme a l'esquerra potser són els únics vegetals posats per desig estètic de l'autor, sense funció simbòlica coneguda.

Repareu que, en la tela, la valva inferior d'una *Pecten jacobaeus* (Linné, 1758), el vaixell que la porta a l'illa, ocupa un espai principal i semblant a la superfície dels altres tres grups importants, Venus, Primavera i la parella apassionada, en complicada postura, de déus dels vents. Tampoc hi podem descartar, en l'elecció de tan singular embarcació l'efecte simbòlic de la petxina, que sempre s'ha considerat, per metàfora formal, un símbol de la feminitat, directament dels òrgans genitals femenins. Segons el diccionari normatiu de l'Acadèmia Valenciana de la Llengua, una accepció de petxina és vulva. El fet que la trobem a la vora de la deessa de l'amor i la sexualitat li proporciona un significat essencial: si la representació del sexe femení està prohibida, Botticelli ens la presenta de forma simbòlica. La censura, per força, estimula els dobles sentits i les coses insinuades d'amagat. Potser, també pesa, en el nom que se li acaba donant al quadre, el concepte de naixer d'una petxina.

La pintura, com una instantània, representa el punt just de desembarcar, amb el peu esquerre recolzat, de forma ferma per prendre impuls, sobre l'umbe de la petxina i el dret aixecat a punt de saltar i posar peu

Venus púdica o Venus de Mèdici de Cleòmenes Apoladoro.

Detall de la closca del quadre La nascita di venere, on s'aprecia l'estructura de les costelles.

a terra, la qual cosa li permet al pintor representar la silueta en un *contrapposto* plenament renaixentista (en l'obra encara s'arrosseguen, però, elements del gòtic, com l'esquemàtica representació de les onades o el cànon allargat del personatge). Aquesta manera de representar la figura, molt més dinàmica, podia estar inspirada en una escultura clàssica, la Venus púdica o Venus de Mèdici de Cleòmenes Apolodoro, escultor grec que va viure cap al segle I abans de la nostra era, obra que Botticelli havia contemplat a calcs Mèdici, on formava part de l'àmplia col·lecció d'obres d'art, incloses les clàssiques romanes i gregues. La posició general, el *contrapposto*, és ben semblant, i únicament canvia la sina descoberta: l'esquerra, en l'escultura clàssica, i la dreta en la pintura renaixentista.

S'ha de fer notar que la representació que fa l'artista de la petxina del pelegrí és molt realista, excepte la mida, clar, per exigència del guió, ja que ha de fer de vaixell. Les orelles, l'umbe, el nombre i forma de les costelles i la crenulació en angles rectes, que és el caràcter diagnòstic per poder identificar l'espècie, retraten de forma exacta i inequívoca un exemplar de *Pecten jacobeus* Linné, 1758. Està en la seua posició natural en vida: és la valva inferior. La valva de damunt és plana.

Pèctens actuals a la Mediterrània

La petxina del pelegrí, *Pecten jacobeus* (Linné, 1758), està inclosa en la família Pectinidae, dins la classe Bivalvia, del filum Mollusca. També se la coneix pel nom gallec, vieira, que ve directament del llatí veneria, de Venere, tancant el cercle i retornant a la deesa Venus. Els humans les devoren i de vegades en guarden les conquilles per fer-ne diferents usos. És una espècie mediterrània, molt pròxima a la *Pecten maximus* (Linné, 1758), que és atlàntica, encara que se'n pot trobar a la Mediterrània. Per distingir-les, cal fixar-se en la crenulació, que tan bé pinta Botticelli, quadrada en jacobeus, arrodonida en maximus. Mesura entre 100 i 150 mm. És gran, de conquilla resistent, amb 16 costelles radials i unes prolongacions idèntiques als dos costats de l'umbe, les orelles, que la fan simètrica, equilateral. Però inequivalva, la valva inferior, la dreta, és molt còncava, una bona elecció, la de Botticelli, per fer-li fer de vaixell. Per contra, la valva superior és plana i sovint té una coloració més fosca. Disposa d'ulls lenticulars i òrgans olfactius i tàctils, en forma d'apèndix filamentosos, al marge del mantell. Són organismes filtradors, viuen en fons molls, de fang o d'arena, a poca o bastant fondària i es distribueixen per tota la Mediterrània. En cas de perill, es mou tancant i obrint vigorosament les valves i expulsant l'aire, allunyant-se en direcció contrària: és un bon exemple de la tercera

Pecten jacobeus (Linné, 1758).

Pecten maximus (Linné, 1758).

lleï del moviment de Newton, la de l'acció i la reacció. Del mateix gènere, no se'n poden trobar més espècies a la nostra mar, però de la família Pectinidae, en el *Catalogo illustrato delle conchigli marine del Mediterraneo* (Arduenio et al., 1995) es registren 17 espècies. Les més corrents a les nostres costes són del gènere *Chlamys*: *C. multistriata* (Poli, 1795); *C. varia* (Linné, 1758); *C. flexuosa* (Poli, 1795) i *C. glabra* (Linné, 1758).

Pèctens fòssils descrites a la conca sedimentaria del Maestrat

Els pectínids, dins la classe Bivalvia, tenen la particularitat, junt a la família Ostreidae, de tenir la conquilla formada, principalment, de calcita, a diferència de la resta de la classe Bivalvia i tota la classe Gastropoda, que la tenen d'aragonita. L'aragonita és menys estable i s'acostuma a dissoldre en l'aigua en períodes molt llargs, mentre que la calcita no. Aquesta diferència tafonòmica fa que resulte fàcil trobar fòssils d'ostres i pectínids d'una certa edat (més antics del Miocè) amb la conquilla, mentre que la resta de petxines i tots els caragols, sovint, només es troben com a motlles interns. Atès que a la conca sedimentària del Maestrat només ha quedat registre sedimentari fins a l'Albià (fa uns 100 milions d'anys), com a més recent, són escassos els fòssils de mol·luscs amb

conquilla, tret d'aquestes dues famílies. S'han descrit a les comarques de Castelló tres espècies assignades originalment al gènere *Pecten*:

Pecten daubrei Coquand, 1865, de l'Aptià de Morella. L'holotip es conserva a Budapest, al museu de l'Institut de Geologia d'Hongria (Magyar Állami Földtani Intezet: MAFI), amb el número de registre MAFI K9818. Raó del nom específic: dedicada al Sr. Daubre pel paleontòleg francès. Núm. 57 del Catàleg de Fòssils Castellonencs. (CFC). Espècie no revisada.

Pecten morellensis Coquand, 1865, de l'Aptià de Morella. L'holotip es conserva a Budapest, amb el número de registre MAFI K9814. Raó del nom: dedicada al topònim del terme municipal on es va trobar. Núm. 58 del CFC. Espècie no revisada.

Pecten escosurae Mallada, 1887, de l'Aptià de les Coves de Vinromà. L'holotip hauria d'estar al IGME (Institut Geològic i Miner d'Espanya), però s'ha perdut. Núm. 25 del CFC. Raó del nom; dedicada al Sr. Escosura pel paleontòleg aragonès. Espècie no revisada. No s'ha tornat a trobar ni se'n coneix cap museu o col·lecció privada que dispose de cap exemplar.

Enric Forner i Valls. *Ateneu de Natura*.

Espècies fòssils del gènere *Pecten* a la conca sedimentaria del Maestrat. De esquerra a dreta *Pecten daubrei*, *Pecten morellensis* i *Pecten escosurae*.